

Л.О. Корчевна,
доктор юридичних наук, професор,
завідуюча кафедрою конституційного права та правосуддя,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

СВОБОДА ЛЮДИНИ ЯК ОСНОВА ПРИРОДНОГО ПРАВА

Теорія природного права базується на концепції невід'ємних прав і свобод людини, які повинні гарантуватись і забезпечуватись незалежно від волі державної влади в певний історичний період. Відповідно до цієї концепції, стан свободи особистості не надається будь-якою публічною владою, а належить їй з народження. В історії філософсько-правової думки, мабуть, немає такого періоду, коли учені не намагалися б відповісти на питання, що таке свобода. Справедливо зауважив Монтеск'є у своїй роботі “Про дух законів”: “Немає слова, яке отримало б стільки різноманітних значень і мало б настільки різний вплив на людей, як слово “свобода” [1, с. 154].

Отже, основу теорії природного права становлять “права і свободи” людини як певні можливості діяти на власний розсуд, без будь-яких заборон і перешкод. Проте враховуючи, що “людина є невід'ємною частиною соціуму, говорити виключно про її особисту свободу поза зв'язком з суспільством неможливо. Адже, як відомо, особиста свобода конкретного індивідуума обмежена правами іншого. Регулятором суспільних відносин, зокрема регулятором меж соціальної свободи, є право. Свобода не може бути реальною, якщо вона не має правової форми і не втілюється в життя через механізми правового регулювання (суб'єктивні права і юридичні обов'язки, дозволи, заборони, зобов'язання, правові стимули, правові обмеження)” [2, с. 455].

Для теорії природного права характерний поділ на додержавний (природний) і державний (цивільний) стан суспільства. Томас Гоббс вважав, що в будь-якому з цих станів існують фундаментальні природні закони. Один з таких законів свідчить, що “...в разі згоди на те інших людей має... задовольнятися таким ступенем свободи по відношенню до інших людей, яку вона допускає інших людей по відношенню до себе” [3, с. 117].

Так само право зі свободою пов'язували І. Кант і Г. Гегель. Методологічним ключем до усвідомлення свободи та її співвідношення з

мораллю, правом, державою для них було вчення про емпіричний і інтелігібельний (від лат. *intelligibilis* – пізнаваний, мислимий, той, що пізнається лише розумом) характер людини. Людина, як емпіричний характер, перебуває в залежності не тільки від певних умов місця і часу, але і від певних причин (природна каузальність), тож емпіричний характер людини таким самим чином зумовлений загальними зв'язками світу явищ, як і будь-який предмет нашого емпіричного знання. Людина, як інтелігібельний характер, вільна від умов часу і простору та причинних залежностей. Така незалежність від природного закону причинності й зумовленість до дії суто зсередини себе, зі свого розуму і волі, називається інтелігібельною свободою. Тож, людина є винятком з основного природного закону, згідно з яким будь-яке явище зумовлюється певною причиною. Вона здатна розпочати новий ланцюг явищ, найглибшим джерелом яких є розумно-вольова субстанція людини.

Отже, за Кантом, свобода не існує, якщо мати на увазі лише емпіричний характер людини. Свободу ми маємо тоді, коли вчинки визнаються інтелігібельним характером людини. У метафізиці особистість постає безпричинною субстанцією. У розумі й волі людини вбачають первинні, доконечні причини, які не висновуються вже з інших причин, а відтак, особистість відповідальна за прийняті нею рішення і вчинки, бо вона зі своїм волінням є першопричиною. Метафізичне поняття свободи, таким чином, звеличує нашу особистість і перетворює її на безмежну основну субстанцію. Завдяки цьому поняттю людській особистості приписується першопричинність і самовизначеність.

Зі сказаного випливає, що проблема свободи для метафізичних мислителів укорінена в почутті обов'язку і відповідальності. Чи в змозі зробити те, що я зробити мушу, – до цього зводиться питання! Я відчув природний каузально-закономірний внутрішній примус, під впливом якого необхідним і неминучим чином формується моя здатність уявляти, воліти, почувати, і в мені міститься свідомість воління, відповідно до якого я мушу мислити, бажати, почувати. У яких відносинах перебувають цей примус і це воління? У який спосіб їх можна поєднати і який смисл має їх сукупна наявність? [4, с. 111-119]. Шукаючи відповіді на ці запитання, Кант доходить висновку, що поняття про свободу як автономію є поняття про моральний ідеал і моральну норму (закон), а відтак, кантівське поняття свободи стає етичним. Свобода (безпричинність) є наслідком дії морального закону, категоричного імперативу. Людина не мусить залишатися тим, чим вона є від емпіричної природи. Людським в людині є розум, а відтак, свобода і відповідальність. Свобода, як і розум, дається людині від

природи. Свобода – це постулат. У своїй свободі людина є причиною самої себе [4, с. 60, 67, 386-387].

Так само обмеження свободи внутрішніми ідеалами та переконаннями відзначав і Г. Гегель: “Коли говорять, що свобода взагалі в тому, щоб робити усе, що завгодно, то подібне уявлення свідчить про повну відсутність культури думки, в якій немає і натяку на розуміння того, що є самі в собі і для себе вільна воля, право, мораль і т.д. ... Звично людина вважає, що вона вільна, коли їй дозволено діяти за своїм бажанням, довільно, однак саме в довільному бажанні полягає причина її несвободи. Якщо я хочу розумного, то і дію... відповідно до поняття морального взагалі; у моральному вчинку я затверджую значимість не самого себе, а сутності... Якщо при розгляді довільного бажання зупинитися на тому, що людина може хотіти того чи іншого, то це, справді, є її свобода; однак якщо добре пам’ятати, що *зміст вже даний*, то людина визначається ним і саме в цьому аспекті вже не вільна” [5, с. 80-81].

Таким чином, важливим аспектом свободи як першооснови права є мораль та етика, які обмежують свободу. Слід зауважити, що західне розуміння моралі характеризується неабиякою специфікою. Ця специфіка, у свою чергу, зумовлює й особливе, незвичне для нас, осмислення права.

Термін “етика”, як наука про мораль, вживається для позначення особливої сфери дослідження – “практичної філософії”. Якщо у “теоретичній філософії” ми висуваємо перед собою завдання виявити підстави того, що відбувається, то в “практичній філософії” розглядаємо закони того, що мусить бути. Тож головне питання етики: що ми мусимо робити? Етика виховує в людині покликання завершувати світ за допомогою надбудови до сфери існуючої емпірії того, що мусить бути. Вона осмислює речі в їх цілісності й доконечності. Це і є неабиякою і незвичною для нас специфікою західного розуміння моралі, або етики. На цій підставі вчення про мораль споконвіку називають нормативним вченням про обов’язки, без яких свобода не може існувати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Монтескьє Ш. Избранные сочинения; под ред. М.П. Баскина. М.: Изд-во политической литературы, 1955. 799 с.
2. Щадило О. І. Філософсько-правове розуміння свободи людини. *Lviv Polytechnic National University Institutional Repository*. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/34772/1/71_454-459.pdf (дата звернення: 30.03.2019).

-
3. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / Т. Гоббс; пер. з англ. Ростислава Димерця [та ін.]. К.: Дух і літера, 2000. 598 с.
 4. Кант І. Метафізика нравов в двух частях. Ч. 1. Метафизические начала учения о праве. СПб., 1995. 528 с.
 5. Гегель Г. Философия права / Пер. с нем. М.: Мысль, 1990. 524 с.